

ADABIYOTSHUNOSLIKDA BADIY MATNNI TAHLIL QILISH USULLARI

G‘olibjonova Nozanin Shavkatovna

Zarmed universiteti Filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalish talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyotshunoslik fanining nazariy asoslari, uning jamiyat hayotidagi o‘rni hamda tarixiy rivojlanish bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, adabiyotshunoslikning asosiy yo‘nalishlari, metodlari va zamonaviy davrdagi o‘ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Badiiy asarni anglashda ushbu faning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: adabiyotshunoslik, badiiy adabiyot, nazariya, tarixiy jarayon, adabiy tanqid, metodologiya

Kirish

Adabiyot insoniyat tafakkuri va ma‘naviy hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u orqali inson o‘z his-tuyg‘ularini, qarashlarini va hayotiy tajribasini ifoda etadi. Badiiy adabiyotda jamiyatning tarixiy rivoji, ijtimoiy muammolari va inson ruhiyati o‘z aksini topadi. Shu sababli adabiyotni chuqur anglash va ilmiy asosda o‘rganish zarurati yuzaga keladi.

Adabiyotshunoslik fani aynan mana shu ehtiyoj natijasida shakllangan bo‘lib, u badiiy asarlarni tahlil qilish, ularning mazmuni va shaklini o‘rganish hamda estetik qiymatini aniqlash bilan shug‘ullanadi. Ushbu fan orqali asarlarning yashirin qatlamlari, ramziy ma‘nolari va muallif g‘oyasi chuqurroq ochib beriladi.

Hozirgi globallashuv davrida turli millat adabiyotlari o‘rtasidagi aloqalar kuchayib borayotgan bir paytda adabiyotshunoslik fanining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Chunki u nafaqat milliy adabiyotni o‘rganadi, balki uni jahon adabiyoti kontekstida tahlil qilish imkonini ham beradi. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada adabiyotshunoslik fanining mohiyati, asosiy yo‘nalishlari hamda rivojlanish bosqichlari keng yoritiladi.

Asosiy qism

Adabiyotshunoslik fanining mohiyati va vazifalari

Adabiyotshunoslik — bu badiiy adabiyotning paydo bo‘lishi, rivojlanishi va uning ichki qonuniyatlarini o‘rganadigan ilmiy sohadir. U badiiy asarlarni tahlil qilish orqali ularning mazmun-mohiyatini ochib beradi va estetik qiymatini belgilaydi.

Mazkur fan bir necha muhim vazifalarni bajaradi. Avvalo, u badiiy asarning tuzilishini o‘rganadi, ya‘ni uning mavzusi, g‘oyasi, syujeti va kompozitsiyasini tahlil qiladi. Ikkinchidan, asarda qo‘llanilgan badiiy vositalarni aniqlab, ularning qanday estetik ta‘sir ko‘rsatishini tushuntiradi. Uchinchidan esa o‘quvchining badiiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, adabiyotshunoslik fanining vazifalaridan biri — adabiy jarayonni o‘rganishdir. Ya’ni turli davrlarda yaratilgan asarlar o‘rtasidagi bog‘liqlik, adabiy yo‘nalishlar va oqimlar rivoji ham mazkur fan doirasida tahlil qilinadi.

Adabiyotshunoslikning asosiy yo‘nalishlari

Adabiyotshunoslik bir necha asosiy yo‘nalishlardan tashkil topgan bo‘lib, ularning har biri alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Birinchi yo‘nalish — nazariy adabiyotshunoslik. Bu yo‘nalish adabiyotning umumiy qonuniyatlarini, janrlar tizimini, badiiy vositalarni va poetikani o‘rganadi. Nazariy bilimlar badiiy asarni chuqur tahlil qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchi yo‘nalish — tarixiy adabiyotshunoslik. U adabiyotning rivojlanish jarayonini, turli davrlar adabiyoti va adabiy oqimlarni o‘rganadi. Bu orqali adabiyotning qanday bosqichlardan o‘tganini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Uchinchi yo‘nalish — adabiy tanqid. Bu yo‘nalish zamonaviy asarlarni baholash, ularning ijtimoiy va estetik ahamiyatini aniqlash bilan shug‘ullanadi. Adabiy tanqid orqali yangi asarlarning qiymati belgilanadi va o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq beriladi.

Adabiyotshunoslikning rivojlanish bosqichlari

Adabiyotshunoslikning shakllanishi qadimgi davrlarga borib taqaladi. Qadimgi Yunonistonda Aristotel tomonidan yaratilgan “Poetika” asari ushbu fan rivojining boshlanishi sifatida e’tirof etiladi. Unda badiiy asarning tuzilishi va janr xususiyatlari ilmiy asosda tahlil qilingan.

Sharq adabiyotida esa Forobiy, Navoiy kabi allomalar badiiylik va so‘z san’ati haqida chuqur fikrlar bildirganlar. Ularning ilmiy merosi adabiyotshunoslik rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Keyingi davrlarda Yevropa adabiyotida klassitsizm, romantizm, realizm kabi yo‘nalishlar shakllanib, adabiyotshunoslikning nazariy asoslari yanada boyidi. XX asrga kelib esa strukturalizm, formalizm, psixoanaliz kabi yangi metodlar paydo bo‘ldi.

Zamonaviy adabiyotshunoslik va yangi yondashuvlar

Hozirgi davrda adabiyotshunoslik fani yanada keng qamrovli tus olgan. Zamonaviy tadqiqotlarda badiiy matn turli yondashuvlar asosida o‘rganiladi. Masalan, strukturalizm matn tuzilishini tahlil qilsa, psixoanalitik yondashuv qahramonlarning ruhiy holatini o‘rganadi.

Shuningdek, intertekstual tahlil orqali asarlarning boshqa matnlar bilan bog‘liqligi aniqlanadi. Bu esa adabiyotshunoslikni yanada chuqurroq va kengroq o‘rganish imkonini beradi.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi ham bu fan taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron kutubxonalar, ilmiy bazalar va raqamli platformalar orqali tadqiqot olib borish osonlashdi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, adabiyotshunoslik fani badiiy adabiyotni chuqur anglash va ilmiy asosda tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu fan orqali asarning ichki mohiyati, g‘oyaviy yo‘nalishi va estetik qiymati to‘liq ochib beriladi.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, adabiyotshunoslik nafaqat nazariy bilimlar tizimi, balki amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan ilmiy yo‘nalish hamdir. U orqali o‘quvchi va tadqiqotchilar badiiy asarlarni chuqurroq tushunish, ularni to‘g‘ri talqin qilish imkoniga ega bo‘ladi.

Shuningdek, adabiyotshunoslik insonning tafakkurini rivojlantiradi, estetik didini shakllantiradi va ma‘naviy dunyosini boyitadi. Shu sababli ushbu fan bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmay, balki yanada muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qayumov A. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent, 2010.
2. Karimov N. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent, 2015.
3. Yo‘ldoshev Q. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent, 2018.
4. Aristotel. Poetika. – Toshkent, 2004.
5. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent, 2005.